

עניני ספירת העומר

[א]

מי שהתפלל מעריב או קיבל עליו שבת מוקדם

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה: (ויקרא כג, טו)

לענין ספירת העומר

מבואר בכל הפוסקים שלענין ספירת העומר מי שהתפלל תפילת ערבית מוקדם, אינו יכול לספור כיום של מחרת, ואפילו בע"ש היכא שקיבל עליו את השבת, אלא שדנו לענין הפסק טהרה, מילה ואבילות.

הפסק טהרה

נחלקו הראשונים האם אשה נדה יכולה להפסיק בטהרה אחרי שהתפללה מעריב או קבלה שבת, בספר האגור (סי' אלף שעז) מביא שמהרי"ל נשאל על זה והשיב דודאי לענין הפסקה עדיין נחשב יום, אפילו אחרי תפלת ערבית, ואפילו בערב שבת אחרי קבלת שבת, דההיא תוספת לא שייכא לענין נדה, ומביא ראייה מתוס' (כתובות מז, א) שהאב יכול למסור בתו לקידושין בזמן של תוספת שבת ויו"ט, ואין בו משום אין מערבין שמחה בשמחה. **עוד הביא ראייה מספירת העומר, דלא חשבינן לילה, אפילו בערב שבת תוספת שבת דאורייתא,** וכן מאכילת פסח ומצה וסוכה. (והא דמשהו סוכה לאכילת מצה צע"ק דבמצה כתיב בערב תאכלו מצה, כמבואר בתוס' ריש ערבי פסחים, וצ"ל משום שיש היקש ט"ו ט"ו מחג המצות.) הרי לן לענין ספה"ע שאינו יכול לספור יום של מחרת.

לענין אבילות

אבל התרומת הדשן (סימן רמח) חולק וס"ל דיש להחמיר דלא תפסיק בטהרה אלא קודם תפילת ערבית, אבל לאחר תפילת ערבית הואיל והתפללו כבר, או אפילו אם היא לא התפללה אלא הקהל התפללו כבר, **עשו אותו מקצת היום לילה** לענין תפילה. וכעין זה כתב מהר"ם (הלכות שמחות) לענין אבילות דמי שהתפלל ערבית ועודנו יום קודם ציה"כ ושמע שמועה על מתו אינו מונה אלא מיום של מחרת, ואותו יום אינו עולה לו הואיל וכבר התפלל ערבית. וכן אחד מהגדולים פסל גט שנתן לאחר שהתפללו קהל ערבית אף על פי שהיה עודנו יום. ואינו מבואר בדבריו אם מודה בזה להנחה הפשוטה של מהרי"ל שאינו יכול לספור ספירה של מחרת, אבל אם מודה ק"ק שאם ס"ל דהוי "עיצומו של יום" למה אינו סופר יום של יום המחרת, ואולי לחומרא לא אמרינן שנחשב כיום מחרת.

סניף או עיצומו של יום

ובשו"ת מהרי"ל החדשות (סימן צה) מחלק בין אבילות להפסק טהרה, דלענין אבילות בעינן למיחשביה יממא כדי שיעלה למנין ז' וכבר עשאו לילה בתפילתו, אבל לענין ז' נקיים נהי דאיהי קמוסיף על היום מ"מ לאו לילה חשיבא שלא יעלה אותה לילה ויום למנין ז', דלא קפיד רחמנא אלא **אעיצומו של יום**. היינו דלענין אבילות משום שעשהו "סניף" ללילה אינו עולה לז' ימים שכבר אינו "יום", משא"כ לענין הפסק טהרה כל עוד שאינו לילה ממש יכול להתחיל ז"ג, דלא מקרי שחסר לה בז"נ שלמים, שעדיין לא התחיל "עיצומו של יום". החילוק הזה לכאורה נפסק להלכה, שהרי בשו"ע (יו"ד תב, יא) נפסק שמי שהתפלל כבר ערבית ועדיין יום הוא, ושמע שמועה קרובה, מונה מיום מחרת, ואותו יום אינו עולה לו, ואילו לענין הפסק טהרה, הביא הרמ"א (יו"ד קצו, א) ש"א אם התפללו הקהל ערבית ועוד היום גדול, אינה יכולה לבדוק או ללבוש לבנים ולהתחיל ולמנות מיום המחרת, מאחר דהקהל כבר עשו אותו לילה, וי"א דמותר אפילו עשו הקהל שבת, וע"כ שיש חילוק בין הפס"ט לאבילות.

מוסיף מהרי"ל שאפילו בזמן תוספת שבת שהוא דאורייתא יכולה לעשות הפסק טהרה, דאינו נחשב לילה לכל מילי, הראיה שאין בו כרת ולא, אלא **תוספת וסניף ליום חשיב**. אבל לענין אבילות כיון שהוספנוהו ליום המחרת לא יחשוב יום דליסליק ליה.

מבואר בדבריהם שהדיון הוא האם תוספת שבת נחשב כ"עיצומו של יום", או אינו אלא "כסניף". וע"ע בתרה"ד שהק' על מה שס"ל למהרי"ל שתפילת ערבית מוקדם עושה סניף ותוספת של יום שלאחריו ולא

שיהא מעיצומו של יום, דהא כתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה, ומיניה ילפינן שלש תפילות לכל יום ערבית ושחרית ומנחה, ולדבריו לא היינו מתפללין רק שתי תפלות בגוף היום.

שוב כתב תרה"ד שאפילו אם נאמר שאינו אלא כסניף, איכא למימר לענין ז' נקיים דכל מאי דסניף להו קפיד עליה רחמנא, דשלמים גמורים בעינן.

ישיבת סוכה למי שקיבל עליו שמע"צ מוקדם

גם בדברי האחרונים מבואר שאינו יכול לספור יום של מחרת, דהנה נחלקו הט"ז (או"ח סי' תרסח) ומהרש"ל האם מותר לקבל עליו שמיני עצרת מוקדם, דעת מהרש"ל שאסור, דע"י קבלתו א"א לו לשבת בסוכה, אבל הוא עדיין חייב במצות סוכה, וכתב שאין לומר דכיון דמוסיף מחול על הקדש א"כ עבר היום, זה אינו נהי דמוסיפין בתפלה, כדאשכחן רב צלי של שבת בע"ש, אבל לא לעשות לילה, שהרי ק"ש של ערבית היה אומר בשעתו, ומשו"ה אין ראוי לספור עומר בליל שבת אחר קידוש עד לילה.

הט"ז חולק עליו וס"ל שאם קיבל עליו שמע"צ כבר עבר סוכות ואינו חייב לשבת בסוכה. ומה שדימה לספה"ע תמה על גברא רבא דעימיה שרי נהורא מה חשב בזה, דלא קרב זה אל זה, דק"ש ועומר זמנא בלילה ולמה יקדים מבעו"י ולעשות שלא כדינם בשביל מה שקיבל שבת עליו, ומה יהיה חסר לו באם ימתין בדברים אלו ולא לסמוך על קבלתו שבת מבעו"י, משא"כ בחיוב סוכה שלפנינו הן מצד הכניסה הן מצד האכילה ע"כ היא נמנעת ממנו בשעה שקיבל קדושת יו"ט של שמע"צ שבו סותר מצות סוכה, ויש לו יכולת לעשות כן, דהפה הקדוש יתעלה ב"ה שצוה עליו מצוה סוכה ביום ההוא הוא הפה הקדוש שהתיר לו אחר שקיבל עליו שמע"צ.

עיקר סברתו לא הבנתי כלל, שאם באמת נחשב כבר שעבר היום, א"כ אינו תלוי בו אם רוצה לסמוך על זה שקיבל שבת, אלא כבר עבר היום, וממילא למה אינו יכול לספור. והיה אפשר לחלק באופן אחר, שאע"פ שבקבלתו כבר הוי שמע"צ, אבל בכל זאת אינו "יום" המחרת, ר"ל שכבר חל קדושת שמע"צ ויו"ט של שמע"צ, אבל לענין איזה יום הוא בלוח השנה, לא נהפך למחרת, ולכן אינו יכול לספור יום המחרת. אבל בין המהרש"ל ובין הט"ז סוברים שאינו יכול לספור יום המחרת אע"פ שכבר התפלל או קיבל עליו שבת.

ספירת יום שעבר

ויש להסתפק היכא ששכח לספור יום שעבר, וקיבל עליו שבת, האם יכול עדיין לספור יום שעבר, שמסברא הייתי אומר שאם אינו נחשב למחרת לענין שאינו יכול לספור ספירה של מחרת לכו"ע, א"כ עדיין יכול לספור ספירה של היום. אבל עדיין י"ל שלפי מהרי"ל דהוי סניף ליום הבא שאינו יכול לעשות מצוות הקשורות ליום שעבר, שסוכ"ס כבר נעשה סניף ליום המחרת, ולפי תרה"ד שהתוספת נחשב לעיצומו של יום אפילו אם נאמר שלחומרא אומרים לו להמתין עד ציה"כ כדי לספור יום המחרת, אבל לומר שיכול להקל לספור יום של אתמול אע"פ שהלך לו היום אינו מסתבר כלל.

ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' סו) מבואר שתלוי במחלוקת תרה"ד ומהרי"ל, דיעו"ש שדן בשאלה הנ"ל במי ששכח לספור העומר בליל ששי ונזכר אחר שהתפלל ערבית של שבת, ובאמצע דבריו הביא מ"ש התרה"ד (סי' קכא) דמי שלא הניח תפלין עד שהתפלל ערבית לא יניח תפלין, דמאחר שעשה אותה שעה לילה בתפלתו הו"ל כתרתי דסתר, וכן פסק בשו"ע (ס"ס ל) אלמא דאף לגבי מניעה ממצוה דהו"ל חומרא דאית לידי קולא, אמרינן דחשיב כלילה ושב ואל תעשה עדיף, אבל אח"כ כתב דבנ"ד הדבר ברור שיספור אז בלי ברכה, ומכאן ואילך בברכה, דאפילו את"ל שזוהי מחלוקת שקולה אי מהניא ספירה שאחר תפלת ערבית, ושהדבר תלוי במחלוקת תרה"ד ומהרי"ל, ודומה למי שמסופק אם דילג לילה א' דקי"ל שסופר מכאן ואילך בברכה, ה"נ יוכל לברך מכאן ואילך.

קהל שהגיע להם שופר אחרי שכבר קיבלו עליהם שבת

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד, צט, ג) דן בזה מכיוון אחר לגמרי, דהנה פסק הט"ז (או"ח סי' תר) שצבור שלא היה להם שופר, ואחר שקבלו שבת מבעו"י, הובא להם שופר ע"י נכרי, שצריכין לתקוע שופר מטעם דהוי קבלת שבת בטעות. א"כ ה"ה לענין ספה"ע הוי כקבלה בטעות, אבל לפי"ז כתב הגרמ"פ זצ"ל שזה נכון אם רק קבל שבת באמירת מזמור שיר ליום השבת, אבל אם נזכר אחר שכבר התפלל תפלת ערבית של שבת, שאם נימא שאינה קבלה הרי ימצא דעבר על שבע ברכות לבטלה, וגם על הזכרת שמות לבטלה שבאמצע הברכות, שלא שייך לאומרם בלא הברכה, ואיך נימא שבשביל קיום מצות עשה

דרבנן, דספירה בזה"ז להרבה שיטות, וגם שהוא רק בספק דהא איכא דסברי דהספירה ביום אינה כלום, לא יקפיד על ברכה לבטלה דשבע ברכות דבתפלת ערבית דשבת ועל הזכרת הרבה שמות לבטלה.

נשבע לבטל את המצוה

עוד כתב הט"ז (שם) שאפילו אם היה יודע שיביא שופר אח"כ ובכל זאת קיבל עליו שבת, דלא מהני ליה לאפקועי החוב של שופר דקבלה שלו לא עדיף משבועה, דקי"ל אין שבועה חלה לעבור על המצוה.

ותמה עליו הגרע"א (שם) דהא קי"ל לעיל (סי' תפה, א) דשבועה חל לבטל מצוה בכולל, (ולכן האומר שבועה שלא אוכל מצה סתם, אסור לאכול מצה בליל פסח משום שכלל בשבועתו ג"כ מצה של רשות) וה"ל קבלת שבת הוי כולל לכל המלאכות. עוד הק' דביום שני דר"ה התקיעה רק דרבנן, ומבואר בשו"ע (יו"ד סי' רל"ט ס"ו) דשבועה חל לבטל מצוה דרבנן.

עוד יש להעיר, שהרי מבואר בראשונים (נדרים טו, ב ושבועות כה, א) שהחילוק בין שבועה לנדרים הוא, דשבועה הוי איסור גברא ולכן שבועה לבטל מצוה מתנגד למצוה באופן ישיר, שהנשבע שלא יאכל מצה הוא מתנגד לתורה שצוותה לאכול מצה, משא"כ בנדרים דהוי איסור חפצא, ולכן מי שאמר מצה אסור עלי לא התנגד לתורה באופן ישיר, שהרי לא אמר שלא יאכל מצה אלא שמצה אסור עליו וממילא לא יאכל, ואין מאכילין לו לאדם דבר האסור לו, וז"ל הריטב"א (שבועות כה, א) דלא דמי נדר לשבועה, דנדר אמר ישיבת סוכה עלי והוי איסור חפצא ואין מאכילין לאדם דבר האסור לו, ואילו שבועה הוא בחיוב גברא ולפיכך אינה חלה שכבר נשבע לקיימה בחיוב גברא וכדברירנא התם. ולפי"ז יש לדון במי שקיבל עליו שבת מוקדם אפילו אם נאמר דהוי כשבועה אבל אין בשבועתו התנגדות לתורה, שהרי לא אמר שלא יתקע בשופר, אלא שקיבל עליו שבת וממילא אינו וכול שוב לקיים מצותו, והוי ממש כמו נדר דאין מאכילין לו לאדם דבר האסור לו.

מילה

הט"ז מביא ראיה מהסמ"ג הובא בב"י (יו"ד סי' רס"ב) לענין תינוק שנולד אחרי שהתפללו מעריב, שאין תלוי בתפלה כלל ואם קבלו שבת מבעו"י, לא להקל ולא להחמיר, ומפרש הט"ז דה"פ בין להקל ולדחות שבת, דהיינו שנולד בשבת אחר תפלת ערבית, לא אמרינן שכבר עשאו לילה, ויהיה נימול דוקא ביום א' לא בשבת קמ"ל דלא אזלינן בתר התפלה וימול בשבת, "ולא להחמיר" כגון אם נולד בע"ש אחר קבלת שבת בתפלה לא אמרינן שעשאו לילה וימול בשבת, אלא הוי כאלו לא התפלל של שבת ולא ידחה שבת, וא"כ ה"ה אם לא היה אפשר למול ביום ו' עד סופו וכבר התפלל של שבת, דחייב למולו ולא משגחינן בתפלה שעשאו שבת, דמה לי שבת הבא לענין למולו בשבת, ומה לי בלא יכול למול עד סוף היום, והטעם דהמצוה לא תלויה בתפלתו לדחות המצוה בשעתו. ולפי טעם זה כתב הגרמ"פ זצ"ל שה"ה לענין ספירה שעדיין יכול לספור של יום ו'.

אבל יש לדון על עיקר ראית הט"ז מהב"י בשם הסמ"ג, דאולי הטעם של הב"י הוא שאע"פ שהאבא כבר התפלל או קיבל עליו שבת, אין זה קובע לזמן ברית מילה של התינוק, אלא תלוי בציה"כ, שהרי התינוק לא התפלל ולא קיבל עליו שבת, ואינו נגרר ג"כ אחר הציבור, אבל מאן יימר שמי שכבר התפלל או קיבל עליו את השבת יכול למול התינוק. אבל ממה שהביא מהרי"ל ראייה מכאן לענין הפסק טהרה מבואר דבריו הט"ז, שאם נאמר שזה סברא מיוחד לענין מילת הבן אין ראייה להפס"ט.

קידוש לפני תפילה

הדין של הסמ"ג נפסק בשו"ע (שם) וז"ל אין דבר זה תלוי בתפלה, אם התפללו מבעוד יום, לא להקל ולא להחמיר. וכתב בביאור הגר"א (יו"ד סי' רסב, י) ממה דמספקא להו בברכות (כו, ב בהא דרב מצלי של ע"ש בשבת) אומר קדושה וכו' (ועל הא שמצלי ר"א שלמוצאי שבת בשבת) אומר הבדלה וכו', (ומסיק שאומר קידוש והבדלה) דדוקא הנך דתליא בתפלה, (לאפוקי מילה). מבואר בדברי הגר"א שקידוש תלוי בתפילה, וזה סמך גדול למה שהובא בשמו בספר מעשה רב (שבת אות קיז) שאין לקדש לפני שהתפלל, עי"ש שמביא לשונו של הרב המאה"ג המפורסם המנוח מהו' חיים כ"ץ מ"ץ דקהלתנו ונתבקש ביישיבה של מעלה בצפת תוב"ב עי' סי' רע"א במ"א סק"ה שכתב ונ"ל דאם רוצה כו' ושמעתי בשם הגאון החסיד שאמר שזה אינו נכון מדאמרינן בברכות (כו, ב) רב צלי של שבת כו', ת"ש א"ר נחמן אמר שמואל כו' משמע דוקא כשמתפלל תחלה אז יכול לקדש מבעו"י אבל כשאינו מתפלל אינו יכול לקדש. וכן מצאתי

בראב"ן סי' ק"ע שכתב והמתפלל של שבת בע"ש מבעו"י מדעת מקדש נמי על הכוס מבעו"י, משמע דוקא שהתפלל תחלה עכ"ל הרב ר' חיים כ"ץ:

ועי' בהערות פעולת שכיר וז"ל אם יצאו הדברים מפי רבינו הגדול ז"ל בודאי עלינו לשמור ולעשות, אבל אם לדין יש תשובה שאם סברת רבינו ז"ל לומר שאין מקדשין א"כ חל עליו שבת קודם קדוש, ולא שיחול עליו השבת ע"י הקדוש לא היה צריך רבינו ז"ל למשמעות הנ"ל, כי יש ראייה מוכרעת לזה, מדאמרינן אליבא דב"ש דס"ל (ברכות נא, א) מברך על היום ואחר כך מברך על היין, מטעם שכבר קדש היום ועדיין יין לא בא, אלמא דקים להו להש"ס דלא משכחת לקדוש קודם שחל עליו קדושת היום, או דקדיש יומא מעצמו או ע"י קבלתו, אבל לא שיקבל עליו השבת ע"י הקדוש. אבל אי משום הא לא ארי' שהרי גם המ"א דקדק בלשונו וכו' אם רוצה לקבל שבת מבעו"י ולקדש כו' ור"ל לקבל שבת ע"י מזמור שיר ליוה"ש לדין, או שיקבל בפיו את השבת, רשאי אה"כ לקדש ולאכול קודם שיתפלל, אבל כשלא קיבל עליו שבת מתחלה ודאי דאינו רשאי לקדש א"כ התפלל תחלה שחל עליו קבלת השבת ע"י התפלה. ולפ"ז אין ראייה הגאון ז"ל מוכרחת מהא דברכות דנקט ואזיל מתפלל ואה"כ מקדש, דלדידהו שלא היו רגילין לקבל שבת כ"א ע"י תפלה כדמשמע בש"ס שם, וכמ"ש הגאון ז"ל ודאי שאין מקדשין א"כ התפלל תחלה משום קבלה, אבל כשמקבל שבת מדעת בפיו או אם מקבלו ע"י אמירת מזמור שיר ליוה"ש נראה דינו של המ"א אמת. ומ"מ יש לבטל דעתנו מפני דעת הגאון ז"ל אם יצאו הדברים מפיו.

ועי' במעשה רב השלם שיש הרבה מתלמידי הגר"א שפקקו בשמועה זו, אבל לכאורה כך מבואר בביואר הגר"א הנ"ל.

תוספת שבת או בקידוש או בתפילה

ואף אם נאמר שכן דעת הגר"א אבל אין כן דעת הרבה ראשונים, דיעויין בחידושי הריטב"א (שבת לה, א) לענין תוספת שבת שלפי ר"י דאמר (ברכות כו, א) דתפלת הערב מפלג המנחה, כשיתפלל תפלת ערבית נעשה שבת, ולרבנן דאמרי תפלת המנחה עד הערב יקבלהו עליו בקדוש היום, כי התורה אמרה שיעשנו קדש ושיחול קדושה עליו לקדש לענין זה כאילו הוא לילה ואף על גב דבדיני דעלמא הוא יום, ולהכי אמר רחמנא זכור את יום השבת לקדשו ולא אמר זכור יום השבת, אבל בלא תפילת שבת או קידוש אין התוספת חל מאיליו. הרי לן להדיא שיכול לקבל עליו שבת ע"י תפילה אע"פ שלרבנן א"א לו עדיין להתפלל. וכדבריו מבואר גם בחי' הרא"ה (ברכות שם).

שו"מ בספר פרי יצחק (סי' ט) שהוכיח מחידושי הריטב"א (ראש השנה ט, א) דלא כהגר"א עי"ש שכתב וז"ל ותוספת זה אינו בדברים וביטול מלאכה בלבד, אלא שיוסיפנו בדברים של קדושה או בתפלה או בקידוש. הרי שאפשר לקדש קודם שיתפלל.

[ב]

מחויב בדבר

מי שלא ספר יום שלם

נפסק בשו"ע (או"ח תפט, ח) שאם שכח לברך באחד מהימים, בין יום ראשון בין משאר ימים, סופר בשאר ימים בלא ברכה.

האם יכול להוציא מי שלא בירך

ויש להסתפק האם יכול להוציא לחבירו בברכה, ויהיה נ"מ בזה אם יהיה ש"ץ ומתבייש לא לברך, שיכול לבקש שחבירו שלא יברך לעצמו והוא כש"ץ יוציאו ידי"ח. צדדי השאלה, שהרי קי"ל (ר"ה כט, א) שכל הברכות אע"פ שיצא מוציא, משום דכל ישראל ערבים זה בזה, א"כ י"ל שאע"פ שהוא אינו יכול לברך על ספירת העומר יכול להוציא חבירו מדין ערבות, או דילמא נאמר שהא דאמרינן אע"פ שיצא מוציא אינו אלא ב"בר חיובא", אבל מי שאינו בר חיובא אינו יכול להוציא, ויש להסתפק האם מי ששכח לספור יום אחד מקרי בר חיובא או לא.

בשו"ת הר צבי (או"ח ב סי' עה) כתב ששמע בשם הגאון הגרי"ד מבריסק (בעל בית הלוי) שבהיותו מתפלל בתור ש"ץ לפני הציבור בימי הספירה, והוא לא היה יכול לברך מפני שחיסר יום אחד, ביקש מאחד המתפללים עמו שלא יברך לעצמו, אלא שהוא יברך כש"ץ ויוציאו בברכתו.

להיות ש"ץ

והעיר עליו הגרצ"פ זצ"ל מדברי הפר"ח (סי' תפט) שפסק שאינו יכול להוציא את חברו, ועי"ש שנשאל על דיין אחד שהורה שמי ששכח ולא ספר לילה אחד, שהדין הוא שאינו סופר עוד בברכה, שיעבור לפני התיבה ואז יוכל לספור בברכה, והשיב דלכאורה שפיר הורה, ולא מבעיא אם יש בקהל אחד שאינו בקי אין ברכתו לבטלה מכיון שמוציא את אחרים, אלא אפילו כולם בקיאים ומברכים לעצמם מצי לברוכי, וכהיא שכתב הרמב"ם (שו"ת פאר הדור סימן קמח), ופסק המחבר (סי' קכ"ד, ג) דקהל שכולם בקיאים בתפלה ש"ץ חוזר ומתפלל.

בן כרך להוציא בן עיר

אבל הק' הפר"ח מהא דתנן (ראש השנה כט, א) כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם, וכיון דכל שלא מנה בלילה שוב הפסיד הספירה, אינו מחוייב בדבר מקרי.

הוסיף הפר"ח דאין לומר שאע"פ שאינו בר ספירה מכל מקום "מחוייב בדבר" קרינן ביה, דגרסינן בירושלמי (מגילה ב, ג) דבן עיר (שקורא המגילה בי"ד) אינו מוציא בן כרך (שקורא המגילה בט"ו) לפי שאינו מחוייב בדבר. ואע"פ שרש"י (מגילה ב, א) כתב דכפרים שאינם בקיאים לקרות יקראנה להם אחד מבני העיר, אבל הר"ן (א, ב) חולק עליו.

וליישב דברי רש"י י"ל שיש לחלק בין בן עיר שיכול להוציא בן כפר (שקורא המגילה בי"ב וי"ג), לבן עיר שאינו יכול להוציא בן כרך, משום דבן עיר ובן כפר יש להם אותו חיוב אלא שהקילו לבני כפרים לקרא ביום הכניסה, הראיה שאם אינם רוצים שפיר קוראים בי"ד, משא"כ בן עיר ובן כרך שחיובם שונה, שמעיקר הדין זה קורא בי"ד וזה קורא בט"ו, ו"זמנו של זה אינו זמנו של זה". ועדיין י"ל שאע"פ שבן כפר יכול לקרא כמו בן עיר, אבל בן עיר אינו יכול לקרא כמו בן כפר, וצ"ע.

עוד הסבר לשיטת רש"י מצינו בריטב"א (הלכות ברכות לריטב"א פרק ה אות ג) וז"ל המחוייב בדבר כשם שאם עשה מצותו כבר מוציא לחבירו, כך מוציא קודם שיוציא לעצמו, כגון בן כרך מוציא לבן עיר אף על פי שעדיין לא הגיע זמנו.

וכ' הפר"ח שאפילו לדעת רש"י י"ל שרק שם יכולים להוציאם, משום שקולא הוא שהקלו חכמים על הכפרים בשביל שיהו מספקים מים ומזון לאחיהם שבכרכים, וכיון שאינם בקיאים אם אתה אומר שלא יוציאום אחד מבני העיר מה הועילו חכמים בתקנתם, אבל בעלמא פשיטא שרש"י לא חולק על מתני' דכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם. ולפי"ז מיושב דברי הירושלמי.

עניית אמן

אבל כתב הפר"ח שאולי יש לו עצה שיכוון להוציא אפילו את הבקי ויענה אחריו אמן, ובעניית אמן אין חבירו מוציא אלא הוא מוציא את עצמו, דעניית אמן חשיבא כמוציא ברכה מפיו דמי, וברכת המברך לא הויה לבטלה כיון דאיכא אחר שיוצא בברכתו.

אבל חזר בו שכיון שאינו מחוייב בדבר אסור לענות אחריו אמן, ומי שעונה אחריו אמן לא הויה עניה, לפיכך אינו רואה תקנה לזה אלא שיאמר לחבירו שיכוין להוציא מברכת העומר ויוצא אפילו הוא בקי.

והכנה"ג (או"ח סימן כט) מביא שרבני סלוניקי הורו דאע"ג דקי"ל דמי שחיסר יום אחד יספור אח"כ בלי ברכה, מ"מ אם יש לו להוציא לאחר המחוייב יכול לספור בברכה ויכוין בברכתו להוציא גם לחבירו, ובעל כנה"ג משיג עליהם דמה שאמרו אם יצא מוציא היינו דוקא במי שהוא בר חיובא, אבל בנ"ד דגברא לאו בר חיובא כלל לברך השנה הזאת על הספירה אינו מוציא לאחרים.

אע"פ שיצא מוציא

והנה הר"ן על הר"ף (שם ח, א) הסביר הדין של ערבות, וז"ל כל ישראל ערבים זה לזה במצות, וכיון שלא יצא חבירו כמי שלא יצא הוא דמי. ונראה לפי דבריו שאין הפשט שהמוציא מברך בשביל חבירו, אלא שהיות והוא מחוייב לדאוג לחבירו שיצא ידי"ח, הוי כאילו שהוא עצמו עדיין לא יצא ידי"ח, נמצא שהוא מברך לעצמו וחבירו יוצא מדין "שומע כעונה". ויש עוד מהלך (במקום אחר הוכחנו שזה שיטת הגרע"א) שגדר ערבות הוא שעושה בשביל חבירו. א"כ י"ל לפי הר"ן שאם אצלו אין זה מעשה מצוה אינו יכול להוציא גם חבירו, ובעיקר הדין שאם חסר לו יום אחד אינו יכול להמשיך בספירתו יש לחקור, האם

הטעם משום שכל המ"ט יום הוי מצוה אחת ואם חיסר אפילו חלק אחד שוב אינו יכול לקיים המצוה, או דילמא משום שאינו יכול לספור יום י"א אם לא ספר יום י', והטעם משום שעצם המושג של "ספירה" הוא הצטברות של דברים המנוים, ואם חסר באמצע לא שייך ההמשך. ולפי"ז י"ל שכאן אצלו אין בספירה זו תוקף של "מעשה מצוה", הואיל וחסר לו יום אחד, א"כ שוב אינו יכול להוציא לחבירו, אבל לפי הריטב"א י"ל ששפיר יכול להוציא חבירו, שלא צריכים שיהיה "מעשה מצוה" אצלו, ודי בזה שאצל חבירו יש משמעות לספירה זו, ודו"ק.

מי שנקטע לו ידו לענין תפילין

בעיקר הנידון האם מי שהוא אנוס בקיום המצוה נחשב ל"בר חיובא", עי' בספר קובץ הערות (סי' מח) שרצה להביא ראיה מהא דמי שנאנס בהבאת קרבן פסח בפסח ראשון שחייב בשני, אפילו למ"ד שני תשלומין לראשון ומי שהיה פטור בראשון לא נתחייב בשני, ואם איתא שאנוס הוי כמי שאינו מחויב בדבר, למה חייב בשני. ועי' בספר אתון דאורייתא (סי' י"ג) שהביא דברי הרע"ב (פסחים פרק ט' מ"א) שמי שהיה אנוס בראשון והזיד בשני חייב כרת, ורק מי שהיה טמא או בדרך רחוקה פטור מכרת אע"פ שהזיד בשני.

עוד כתב הגרא"ו (שם אות יד) להביא ראיה שנחשב לבר חיובא, מדברי המ"א (סימן לט, ה) שכתב שמי שנקטעה ידו השמאלית אע"פ שאינו בקשירה כשר לכתוב תפילין, דגברא בר חיובא הוא אלא פומא הוא דכאיב ליה. ולפי"ז היה מקום לומר שאע"פ שאינו יכול לברך משום ששכח יום אחד יכול להוציא חבירו, דשפיר מקרי בר חיובא.

עברי ללועזי

אבל עי"ש שהק' הגרא"ו על עצמו מהא דחרש אינו מוציא אחרים במגילה, הרי לן שאנוס במצוה מקרי אינו בר חיובא, ותי' על פי מה שכתב הירושלמי (פ"ב דמס' מגילה) שעברי שקרא ללועזי בלע"ז לא יצא, והטעם שכדי להוציא לחבירו במצוה צריך שגם הוא יכול לצאת באופן זה, ומי שאינו יכול לצאת באופן מסוים אינו יכול להוציא חבירו, דאצלו זה לא מקרי מעשה מצוה, וא"כ מיושב ההיא דחרש, דמכיון שהוא אינו יכול לצאת בקריאה זו, אינו מוציא אחרים, אע"פ שהוא נקרא בר חיובא.

ונראה שזה תלוי בשני מהלכים בגדר דין ערבות, שלפי הר"ן מובן למה אינו יכול להוציא לחבירו אם באופן כזה אינו יכול לצאת בעצמו, שהרי כל הגדר שאע"פ שיצא מוציא הוא דהוי כאילו יוצא בעצמו ידי"ח, אבל לפי המהלך השני שעושה בשביל חבירו, א"כ אפילו אם הוא לא היה יכול לצאת בדרך הזה יכול להוציא לחבירו.

מוסיף הגרא"ו שהריב"ש (סי' שצא) הביא דברי ר' חסדאי שס"ל שהלועזי ששמע מהעברי יצא אף דאצל העברי הקורא אינה קריאה של מצוה, ולדבריו צריך לומר שהא דחרש אינו מוציא אחרים ידי"ח הוא משום שאינו בר חיובא, א"כ ע"כ שסובר שאנוס לאו בר חיובא ודלא ככל הנ"ל.

[ג]

ספירה לכל אחד וחד

שומע כעונה בספירת העומר

כתוב בשו"ע (או"ח תפט, א) ומצוה על כל אחד לספור לעצמו. וכתב המשנ"ב (ס"ק ה) דכתיב וספרתם לכם משמע שהמצוה חל על כל יחיד ויחיד. עוד כתב דמשמע מזה דבספירה אינו כמו בשאר מצות התלוי באמירה, כגון קידוש והבדלה וכיו"ב דאם שמע לחבירו ונתכוין לצאת דיוצא בזה משום דשומע כעונה, והכא גילתה התורה דלא יצא כל כמה דלא ספר בעצמו. אבל יש מאחרונים שכתבו דכוונת התורה הוא רק דלא נימא דמצוה זו מוטל על ב"ד לבד כמו בספירת שמיטין ויובלות, אבל באמת אם שמע מחבירו שספר והתכוין לצאת וגם חבירו כוון להוציאו יצא, דקיי"ל שומע כעונה. וכל זה בספירה אבל בברכה שמברכין על הספירה דכו"ע אפשר לצאת ע"י חבירו, מיהו מנהג בכל ישראל שכל אחד מברך וסופר לעצמו ואין סומכין על הש"ץ.

ועי' בבית"ל שנחלקו בזה הלבוש וח"י עם הפר"ח, דלבוש וח"י ס"ל דכמו דלענין לולב דרשינן ולקחתם לכם לכל אחד ואחד, ה"נ צריך כל אחד ואחד בעצמו לספור, ופר"ח מיקל בזה וכן נוטה דעת הברכי יוסף.

ועל' במגן אברהם (ס"ק ב) שהב"י כתב בשם הרשב"א שיוצא בספירות הש"ן, ואע"פ דדרשינן ספירה לכל אחד ואחד, כיון דקי"ל דשומע הוי כעונה הו"ל כאלו ספר הוא בעצמו.

גדר שומע כעונה

כידוע נחלקו הבית הלוי וחזו"א בגדר שומע כעונה, שהבית הלוי פסק שא"א לצאת בברכת כהנים שומע כעונה, משום שיש תנאי של קול רם, ואע"פ ששומע כעונה אין כאן קול רם, החזו"א (או"ח סי' כט) חולק משום דס"ל שאין שומע כעונה אופן של דיבור, דאז אפשר לומר שחסר הקול רם, אלא שהוא מצטרף להמשמיע ע"י שמיעתו, וממילא אם אצל המשמיע יש כאן קול רם, גם השומע יוצא ידי"ח. ושמעתי מגדול אחד שמדברי המ"א אפשר להוכיח כדברי הבית הלוי, דאם נאמר כדברי החזו"א למה נקרא שכאילו ספר בעצמו אינו אלא שיצא ע"י שמיעתו, אבל לפי בית הלוי ניהא דגדר שומע כעונה כאילו אמר בעצמו.

ספירה בעמידה

אבל א"כ אפשר להוכיח מדברי הרי"ן גיאות דלא כמ"א, דהנה יעויין בביה"ל שבשאלה הנ"ל האם יוצא מצות ספה"ע ע"י אחר נחלקו הראשונים, דרש"י (מנחות סה, ב) פירש על מה דקאמר שם בגמרא ספירה לכל אחד ואחד, שכל אחד חייב לספור, וביאר דבריו בחידושי הרשב"א דאי כוונת התורה לצבור לבד ולא לכל יחיד ויחיד הו"ל למימר וספרתם לבד ולשתוק, ומדקאמר לכם משמע דבא לומר לכל אחד, הרי דהמצוה שייך על כל יחיד ויחיד בפני עצמו.

ולעומת זה מלשון הרי"ן גיאות משמע שאחד יכול להוציא את חבירו בזה, דז"ל (הלכות ספירה) ואנו כן קבלנו מרבתינו אסמכתא לספירת העומר בעמידה מדכתיב מהחל חרמש בקמה, שאין ת"ל בקמה, ללמדך שבקומה ובעמידה, ובמוצ"ש שאומרים לאחר תפלת ערבית ויהי נועם וקדושה דסידרא כשהן יושבין, נהגו ראשונים לברך הש"ן מעומד וכל הקהל עונין אמן בכונה שלא להטריח הצבור לחזור ולעמוד עכ"ד, משמע דיוצאין בספירתו, דאם כוונתם הוא שאין יוצאין רק בברכה גרידא, א"כ עכ"פ צריכין לעמוד בשביל הספירה גופא שצריכה להיות בעמידה.

מדבריו יש להוכיח כהחזו"א, שהרי מבואר בדבריו שגם הדין עמידה אפשר לצאת ע"י שומע כעונה, ולפי בית הלוי אי אפשר. ואם איתא לדברי המ"א שהטעם שיוצא שומע כעונה משום דהוי כאילו הוא עצמו אמר, וס"ל כחזו"א, א"כ למה יוצא דין עמידה, אלא ע"כ שס"ל שאין דין כלל של ספירה לכל אחד ואחד, ולא משום דהוי ראילו ספר בעצמו, וכוונת הדרשה אינו אלא לאפוקי שהחיוב אינו אלא על ב"ד כמו ספירת היובל.

ומסיק הביה"ל שהיות ונחלקו בזה הראשונים א"כ לכתחלה בודאי צריך כל אחד לספור בעצמו, אכן בדיעבד אם שמע מחבירו וכוון לצאת יוצא מספק, ויחזור ויספור בלי ברכה.